

Een Nazaret-manifest

Verschenen van Samuel Wells

Wees niet bang, 2^e druk
Niet voor maar bij

Samuel Wells

Een Nazaret- manifest

Met God zijn

 Uitgeverij Van Wijnen - Franeker

© 2015 John Wiley & Sons Ltd

Oorspronkelijke titel *A Nazareth Manifesto – Being With God*

© 2020 Nederlandse editie: Uitgeverij Van Wijnen, Postbus 172, 8800 AD Franeker
www.uitgeverijvanwijnen.nl

Vertaling Zwany Kamerman
Omslagontwerp Garage BNO

ISBN 978 90 5194 569 0
NUR 707

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt in welke vorm en/of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form whatsoever without previous written permission from the publisher.

Inhoud

Proloog – Het belangrijkste woord	7
Inleiding – God is met ons	13
1 Zijn met	17
2 Een Nazaret-manifest	28

Deel I – Herbezinning

3 Wat is het probleem van de mensheid	45
4 Wat wil God?	63

Deel II – God is met ons

5 Immanuel – Het verhaal van Jezus	83
6 De verhalen van Jezus	107
7 Hoe geven we gestalte aan het verhaal van Jezus?	124

Deel III – Zijn met

8 God is met God	154
9 God is met ons	182
10 Met elkaar zijn in Nazaret	210
11 Met elkaar zijn in Galilea	233
12 Met elkaar zijn in Jeruzalem	252

Deel IV – Verkenningen

13 Consequenties voor de theologie	286
14 Wat betekent het in de maatschappij?	307

Deel V – Conclusies

15 De transcendentie van gerechtigheid	335
16 Lijden en glorie	349
Epiloog: Magnificat	367
Dankwoord	373
Nawoord	374
Register van Bijbelplaatsen	380

Proloog

Het belangrijkste woord

Deze preek over Johannes 1:1-14 is op 24 december 2010 gehouden in de Duke University Chapel te Durham, North Carolina (VS).

Ik ga drie situaties schetsen die jullie allemaal wel bekend zullen voorkomen, en daarna gaan we kijken naar de overeenkomsten.

Allereerst kijken we naar je relatie met de moeilijkste persoon uit je familie. Laten we aannemen dat het om je vader gaat. Je bent op zoek naar een geschikt cadeau voor de feestdagen en je hebt al iets voor je vrienden en je collega's en de rest van de familie. Maar je hebt eigenlijk geen idee wat je je vader zou kunnen geven. Het zit je dwars, want eigenlijk realiseer je je dat het feit dat je niet weet waarmee je je vader gelukkig maakt, symbool staat voor het feit dat je je hele leven al niet weet hoe je je vader echt gelukkig kunt maken – en al helemaal niet als het over jezelf gaat. Dus geef je uiteindelijk meer uit dan je van plan was aan iets waarvan je niet zeker weet of hij het wil hebben. Door er flink geld tegenaan te gooien hoop je het probleem op te lossen, maar vanbinnen verwens je jezelf omdat je wel weet dat dit de oplossing niet is. En als de cadeaus uitgepakt worden, zie je aan zijn geforceerde lach en zijn halfhartige dankjewel dat het weer niet gelukt is om iets voor hem te doen waarmee je de kloof tussen hem en jou overbrugt.

Een tweede situatie. Je krijgt met de kerstdagen vrienden of familie op bezoek. Je wilt het perfect voor elkaar hebben. Je verwacht een stortvloed van e-mails over wie waar slaapt en of de hond mee mag komen. Je bent dagen bezig met voorbereidingen, boodschappen doen, koken en bakken. Je hoopt maar dat je niets vergeet en ondertussen mag niemand meer in de keuken komen om je te storen. Tijdens het diner heb je vooral oog voor het eten, en of de jus en de worteltjes nog wel warm zijn of nog

even opgewarmd moeten worden. Bij het afscheid geef je elkaar een knuffel en je zegt dat het toch wel jammer is dat je elkaar nauwelijks gesproken hebt. En als ze dan allemaal weg zijn, val je uitgeput en misschien wel in tranen op de bank.

Een derde voorbeeld. Je brengt de feestdagen door met familie en vrienden, maar je krijgt de beelden van mensen die het moeilijk hebben maar niet uit je hoofd. Ze zitten in de kou, zijn eenzaam, arm of in rouw. Dus zet je een actie op touw om cadeau-tjes in te zamelen voor kinderen van mensen die in de gevangenis zitten, of je besteedt het geld voor de cadeaus dit jaar aan goede doelen om mensen ver weg een huis te kunnen geven, of twee koeien, want zij hebben het harder nodig dan jullie.

Wat is de overeenkomst tussen deze drie situaties? Ik denk dat het steeds in één heel klein woordje zit: voor. Als we medelijden hebben met mensen die het moeilijk hebben rond de kerstdagen, willen we graag iets voor hen doen. Als we mensen warm willen onthalen, besteden we veel tijd aan dingen voor hen doen, door uitgebreid te koken of het huis schoon te maken of ervoor te zorgen dat ze steeds iets te doen hebben. Als we het gevoel hebben dat onze relatie met onze vader niet heel goed is, proberen we iets voor hem te doen waarmee we zijn hart bereiken en het weer helemaal goed wordt.

Elk van die voorbeelden van voor laat zien dat we ons hele leven bezig zijn om relaties beter te maken, de wereld beter te maken en zelf betere mensen te worden door dingen voor mensen te doen. We vinden het geweldig als mensen hun leven inzetten om iets voor anderen te doen. We zeggen nog steeds 'graag gedaan', want we willen dat de ander weet dat we graag voor hem klaarstaan. Het geeft een goed gevoel om met Art Garfunkel mee te neuriën: 'Like a bridge over troubled water, I will lay me down...' (ik zal een brug voor je zijn over het woelige water) – kennelijk is het de bedoeling dat die ander over jou heen kan lopen zonder natte voeten te krijgen. En als we in een romantische bui zijn, kiezen we voor de zwoele stem van Bryan Adams: 'Everything I do – I do it for you' (Alles wat ik doe, doe ik voor jou).

Het woordje voor lijkt symbool te staan voor mensen die we bewonderen en voor de warme sfeer van de feestdagen. We

koken eten voor..., we kopen cadeaus voor..., we doen iets goeds voor... met andere woorden: we geven onszelf voor.... Maar nu stuiten we op een probleem, want al die dingen zijn goed en hartverwarmend en bewonderenswaardig, maar ze raken de kern van het probleem niet. Je geeft je vader een cadeau, maar de kloof wordt niet overbrugd. Je put jezelf uit om het iedereen naar de zin te maken, maar je hebt je familie of vrienden nauwelijks gesproken. Je zet een prachtige actie op, maar daarna ken je de mensen voor wie je het deed nog steeds niet. Voor is een prachtig woord, maar je kunt er geen weerstand mee afbreken, je kunt er geen misverstanden mee uit de weg ruimen en het biedt ook geen oplossing voor vervreemding. Het isolement wordt niet doorbroken.

‘Voor’ is niet de manier van kerst vieren die God bedoeld heeft. God heeft met kerst de wereld niet perfect gemaakt. Hij geeft ons geen cadeautjes in december. Hij overstelpt ons niet met zegeningen om daarna teleurgesteld te constateren dat we ons hart niet voor hem openstellen of er niet blij genoeg mee zijn. Het gaat God met kerst niet om voor.

Maar dat zouden wij wel graag willen. We zouden het geweldig vinden als God alles om ons heen helemaal goed en mooi zou maken. Als we boos op God zijn, verwijten we hem maar al te snel dat hij zich niet aan zijn kant van de afspraak houdt, want hij zou toch nu en tot in eeuwigheid iets voor ons doen?

God doet iets heel anders met het kerstfeest. Hij zegt ook iets anders. De engel zegt tegen Jozef: ‘De maagd zal zwanger zijn en een zoon baren, en men zal hem de naam Immanuel geven, wat in onze taal betekent ‘God met ons’ (Matteüs 1:23). En in het evangelie van Johannes vinden we een prachtige korte samenvatting van het kerstevangelie: ‘Het Woord is mens geworden en heeft bij [met] ons gewoond’ (Johannes 1:14). Het is maar een klein woordje, maar het vormt de kern van het kerstfeest en de kern van het christelijk geloof. Het is het woordje met.

Denk eens terug aan het eerste begin. In het Johannesevangelie staat: ‘Het Woord was bij God. Het was in het begin bij God... zonder dit is niets ontstaan van wat bestaat’ (Johannes 1:1-3). Voordat er ook maar iets anders was, was er al met. Het Woord was bij God, of zoals christenen nu zeggen: de Vader en de

Zoon waren bij elkaar. Bij God draait het om met. En kijk eens wat Jezus zegt als hij zijn werk op aarde afsluit: 'Ik ben met jullie, alle dagen' (Matteüs 28:20). Met andere woorden: 'Er komt geen tijd zonder met.' En aan het eind van de Bijbel lezen we in Openbaring over de onthulling van Gods eeuwige plan. Daar staat: 'Gods woonplaats is onder de mensen, hij zal bij hen wonen. Zij zullen zijn volken zijn en God zelf zal als hun God bij hen zijn' (Openbaring 21:3).

We hebben het belangrijkste woord uit de Bijbel gevonden. In dit woord zien we het hart van God, zijn bedoeling met ons en zijn plan voor ons. En dat woord is met. In het begin was God al met, heel de schepping zit vol met. In het verbond met Israël ging het hem om met, hij werd mens onder ons om met ons te zijn, hij stuurde zijn Geest om met ons te zijn en in de toekomst zullen we altijd met hem zijn. Dat zit allemaal in met. Gods bestaan, daden en doelen zijn erop gericht om met ons te zijn.

Met is in veel opzichten veel moeilijker dan voor. Je kunt iets doen voor iemand zonder een echt gesprek te voeren of een relatie te hebben, zonder je leven aan te passen of de ander erin op te nemen. Daarom is dat cadeau voor je vader gedoemd te mislukken. Niet omdat geven slecht is, maar omdat de enige oplossing voor jouw vader en jou is dat je genoeg tijd met elkaar doorbrengt. Dan hebben jullie tijd voor elkaars verhalen en kunnen jullie al die misverstanden en ergernissen uit de weg ruimen die jullie relatie te diep beschadigd hebben om het met het perfecte cadeau goed te maken. De teleurstelling na het kerstdiner komt voort uit het feit dat de echte inspanning zit in het delen van de verantwoordelijkheid en in samen met elkaar in de keuken of waar dan ook staan. Dan wordt een logeerpartij een plezierig met en niet een belastend voor. En liefdadigheid heeft vaak een holle bijklank, ondanks dat het uit een oprecht en warm hart komt. Dat komt omdat die eenzame, rouwende of arme mensen geen cadeaus of geld nodig hebben, maar de aanwezigheid van iemand die echt om hen geeft. Ze willen veel liever met in plaats van voor, en het voor (voedsel, cadeaus of geld) lost een gebrek aan met niet op.

Tegelijk zijn we allemaal bang voor met, omdat het meer van ons lijkt te vragen dan we kunnen geven. We doen liever aan lief-

dadigheid zonder met, want dan raakt het ons niet. De feestdagen zijn voor veel families helemaal niet zo feestelijk. Je kunt het hele jaar druk zijn met dingen doen voor je familie, maar als je alleen maar bij elkaar kunt zijn en verder niets te doen hebt, merk je dat het veel moeilijker is om met elkaar te zijn dan iets voor elkaar te doen. Soms is het zelfs te moeilijk. Nieuwjaarsdag is soms een opluchting, omdat we daarna weer verder kunnen met voor en pas over een jaar weer aan met hoeven te doen.

Daarom is het zulk geweldig en bijna ongelooflijk goed nieuws dat God geen genoegen neemt met voor. Met kerst zegt God: 'Ik ben met. Let op: Mijn woonplaats is bij jullie. Ik ben een buurtgenoot. Ik zal altijd met jullie zijn. Ik heet Immanuel, God met ons.' Natuurlijk zit er in het leven van Jezus ook een element van voor. Toen hij op aarde uitleg gaf en genas was hij voor ons. Hij was voor ons toen hij stierf aan het kruis, hij was voor ons toen hij opstond uit het graf en naar de hemel ging. Die dingen kon alleen God doen, wij kunnen dat niet. Maar die geweldige dingen kon God alleen voor ons doen omdat ze voortkomen uit het feit dat hij met ons is. God heeft voor niet afgeschaft. Maar God heeft in die nacht, door mens te worden in Jezus gezegd dat er nooit meer een voor zal zijn dat niet gebaseerd is op een fundamenteel, onveranderlijk en eeuwig met. Dat is de blijde boodschap van kerst.

Hoe vieren we dat goede nieuws? Door bij mensen te zijn die het moeilijk hebben, ook al kunnen we niets voor hen doen. Door bij rouwende en verdrietige mensen te zijn, ook al hebben we niks te zeggen. Door bij mensen te zijn en te luisteren. Door op te trekken met mensen die we lastig vinden, in plaats van hen af te schepen met een cadeau of een gebaar waarmee we de schijn ophouden. Door stil op God te wachten en te bidden, in plaats van ons te haasten om nog meer voor God te doen. Door al onze relaties eerlijk te bekijken en ons af te vragen: Doe ik iets voor deze persoon omdat ik met hem of haar wil zijn, of vooral omdat ik me niet ongemakkelijk wil voelen of de uitdaging niet aan wil gaan of het geduld niet wil opbrengen of de controle niet uit handen wil geven, wat allemaal hoort bij met?

Niemand kan sterker de neiging hebben om zich terug te trekken in voor dan God. God weet meer dan wie ook hoe uitputtend,

ondankbaar, onattent en destructief ons gezelschap kan zijn. Meestal willen we alleen maar dat hij het even fixt, zonder ons verder lastig te vallen. Dat had God best kunnen doen. Maar zo werkt God niet. Omdat hij daar niet voor kiest. God kiest ervoor met ons te zijn. Ook al kostte het hem het kruis. Dat is het wonder van kerst. Dat is het geweldig goede nieuws van het woord met.

Inleiding

God is met ons

God is met ons. Vier woorden waaruit het karakter van God spreekt, waarin we de identiteit van Jezus en het werk van de Geest zien. Deze vier woorden zijn het christelijk getuigenis over het verleden, het woord voor vandaag en de hoop voor de toekomst. In elk van deze vier woorden klinkt het hart van het evangelie.

Het evangelie gaat eerst en vooral over God. In de drie woorden die volgen lezen we wie God is en wat hij wil: 'is met ons'. God is niet te definiëren in de zin van hem in woorden vangen, hem omschrijven of voorschrijven hoe hij moet zijn. Alles vindt zijn betekenis in God. God is goedheid, waarheid en schoonheid. God is het begin en het eind van alles. Zonder God is niets ontstaan van wat bestaat. Maar zonder de drie woorden die erop volgen 'is met ons', hangt deze uitspraak die het christelijk erfgoed, de overtuiging en de toekomst raakt, in de lucht. In deze drie woorden weerklinkt die boodschap en krijgt zij weerklink. Nu heeft God zelf geen context *nodig*. De relaties tussen de personen van de drie-eenheid wijzen erop dat God zijn eigen context is. Alle andere vormen van context zijn daaraan ondergeschikt en komen eruit voort. Context komt voort uit genade.

Het tweede woord in deze uitspraak is 'is'. Dat wijst op het nu. God is. In die korte verklaring ligt het geloof dat God er altijd is. God heeft dingen gedaan, en zal alles voltooien, maar eerst en vooral is God – hij is hier, hij is aanwezig, hij is nu. Met het woordje is krijgen de menswording, het lijden en de uitstorting van de Geest een blijvend karakter. Ze gaan niet voorbij. Het zijn gebeurtenissen uit het verleden maar ze hebben een blijvende invloed. Daarbij is de opstanding van Jezus de sterkste is-gebeurtenis: de opstanding garandeert dat zelfs de dood Gods 'is' niet de baas kan. Zonder de opstanding is de menswording niet

meer dan een gebeurtenis uit het verleden – een soort ‘was’ (God was in Christus). Zonder Pinksteren is Hemelvaart niet meer dan de afsluiting van de ontmoeting tussen mensen en de levende Heer. Maar door Pasen en Pinksteren staat het doorslaggevende werk van God in Christus voor altijd in het heden – in ‘is’. God bestaat, en is misschien wel de enige die echt bestaat: al het andere bestaat naar analogie en bij gratie van wie echt bestaat, en dat is God. De waarheid is eenvoudig: het gaat niet om iets doen – het gaat om er zijn. God is. Dat is het geloof van Israël, zo heet de God van Mozes, dat is de onwrikbare basis van de werkelijkheid.

Deze uitspraken staan al vanaf het begin centraal in het christelijk geloof. Maar het derde woord is niet altijd even sterk gewaardeerd als de eerste twee en heeft ook niet zoveel aandacht gekregen. In dit boek wil ik laten zien hoe sterk dit woord de theologie en de ethiek kan beïnvloeden. Mijn startpunt is het ‘met’ van God. God is met. Heel Gods wezen is gevormd door met. Met iemand zijn duidt op aanwezigheid, op samenwerken, op samenzijn. Het gaat niet om het wegpoetsen van verschillen of het ontkennen van verwijdering of geen oog hebben voor anders zijn. Integendeel. Het gaat juist om zodanig aanwezig zijn dat verschillen en spanningen zichtbaar worden en herkend en benoemd en omarmd worden, in plaats van ontkend, onderdrukt of uitgebuit te worden. Aanwezig zijn is vooral een eigenschap van de drie-eenheid. God is drie personen in één wezen. Of anders gezegd, God is geen ding of een prestatie of een gebouw of een mooi stuk techniek, een prachtig visioen of een verblindend licht of een verterend vuur. God is een relatie. God is een relatie van drie personen, die zo wonderbaarlijk op elkaar gericht zijn, en zo wonderlijk *met* elkaar zijn, dat ze één zijn, maar ook zo onvergelijkelijk verschillend en uniek binnen die eenheid, dat er drie personen zijn. ‘Met’ is de sleutel tot de identiteit van de God die is.

De woorden God, is, en met, komen bij elkaar in het woord ‘ons’. Dat is het wonder van de genade. Ons – de mensheid die een plaats kreeg in een goede schepping – krijgt alle aandacht van God en mag meedoen door dat bijzondere woord ‘met’. En met omvat iedereen, er zijn geen verliezers of buitenstaanders;

het is een inclusief verbond waar God zich volledig voor inzet, alsof ieder van ons de enige is. En die relatie, die tegelijk persoonlijk en universeel is, krijgt een permanent karakter door de blijvende bevestiging van 'is'. Hier zien we de kern van het christelijk geloof: God, die in zichzelf 'met' is door de onderlinge relaties in de drie-eenheid, is niet alleen in zichzelf 'met', maar kiest ervoor om ook buiten zichzelf 'met' te zijn: namelijk om met *ons* te zijn. Heel Gods bestaan wordt bepaald door zijn onveranderlijke besluit om niet anders te zijn dan *met ons te zijn*. Hier vinden we de richting, de doelstelling van het bestaan van God: *met ons zijn*. En zo maakt hij zich ook aan ons bekend. Als ons gevraagd wordt wie God is, hoe hij heet en hoe hij is, komt ons antwoord uiteindelijk steeds neer op de uitspraak dat God 'met ons' is.

In de heilsgeschiedenis zien we telkens opnieuw dat God met ons is. In de *schepping* maakt God een context waarin hij met ons kan zijn, hij maakt een plaats waarin we kunnen ontdekken hoe we met elkaar en met God kunnen zijn. De *zondeval* verstoort de schepping en verbreekt het samenzijn tussen God en ons, en tussen ons en God en tussen mensen onderling. Daardoor doet ons leven God verdriet, doen wij elkaar en onszelf verdriet, en doet Gods leven ons verdriet. In het *verbond* zien we dat God vastbesloten is om met Israël te zijn, door de bevrijding, de wet en het beloofde land. En door Israël wil hij met alle volken en heel de schepping een langdurige, persoonlijke relatie hebben. De *ballingschap* leert Israël eens en voor altijd dat zonde, vervreemding en zelfs het absolute verlies van het land, de koning en de tempel God niet kunnen afbrengen van zijn vaste voornemen om met te zijn, maar het juist nog sterker maakt. In de *menswording* zien we hoe diep God ernaar verlangt om met ons te zijn, en hoe groot de genade is die de kern vormt van wie God is. In de *verlossing* rekent God af met het proces dat van 'zijn met' een plicht en een vloek en een bedreiging maakte. Hij rekent ermee af en herstelt onze band met ons diepste zelf, met de ander en met God, waardoor vreugde en zegen overvloedig aanwezig zijn. In de *kerk* zijn we met God, elkaar en onszelf. Daar zien we en vieren we hoe dat herstel vorm krijgt. In het *koninkrijk* zien we hoe God dit herstel soms zonder, soms ondanks, soms in samenwerking met en

soms door de kerk tot stand brengt. En bij de *wederkomst* zien we hoe God met de schepping is, die dan verlost is van elke vloek en bedreiging. Zo zien we dat elke dimensie van de theologie vervuld wordt in God met ons.

Alles vindt zijn oorsprong in twee relaties: de volmaakte harmonie binnen de drie-eenheid, en God die zijn leven in Jezus en door de heilige Geest met ons verbindt. Beide relaties worden gekenmerkt door het woordje *met*. Volgens mij is het de taak van de theologie om dat ‘met’ te beschrijven en het met onze ethiek te bewonen en tot uiting te brengen. Dat wil ik met dit boek bereiken.¹

Noot

1. In dit boek van Samuel Wells draait het om de tegenstelling tussen *being for* en *being with*, ‘zijn voor’ en ‘zijn met’. Voor de vertaling van het woordje *with* heeft het Nederlands twee opties: *bij* en *met*. Het meest gebruikt, en ook het meest warm en aansprekend is *bij*: de meeste Nederlanders zullen tegen iemand eerder ‘ik zal bij je blijven’ zeggen dan ‘ik zal met je blijven’. In het kleine boekje *Niet voor maar bij*, waarin Wells’ preek over dit thema die in dit boek de Proloog vormt afzonderlijk is uitgegeven, is dan ook voor *bij* gekozen.

In dit boek, een meer theologische onderbouwing van Wells’ ideeën, is voor *met* gekozen. *Met* is een meer kerkelijk/bijbels gekleurde vertaling, die aansluit bij bekende Bijbelteksten als: ‘Ik ben met jullie, alle dagen, tot aan de voltooiing van deze wereld.’

1

Zijn met

Leeswijzer, stijl en uitgangspunten

In dit boek maak ik duidelijk dat het woord met het belangrijkste woord in de theologie is. Dit heb ik in de proloog zo goed en kort mogelijk uitgelegd. Ik wil onderzoeken of met het centrale thema is van de drie-eenheid, de schepping, de menswording, de verzoening, de uitstorting van de Geest, de ecclesiologie en de eschatologie.

In Deel I benader ik dit punt vanuit twee invalshoeken. In hoofdstuk 3 laat ik zien dat mens zijn in de westerse cultuur erop gericht is om beperkingen in het algemeen en de dood in het bijzonder het hoofd te bieden. Die pogingen hebben het echte probleem alleen maar verergerd, want het echte probleem is het isolement. Hoofdstuk 4 gaat over verzoeningspogingen, en die mislukken omdat christenen de situatie altijd vanuit ergernis en ongeduld benaderen, terwijl het evangelie juist verzoening is – het belangrijkste doel van Gods werk in de wereld is het herstel van relaties.

In Deel II ga ik dieper in op de betekenis van met, door in hoofdstuk 5 aan te tonen dat met het centrale thema van heel de Bijbel is, en dus niet alleen van het werk van Jezus. In hoofdstuk 6 ga ik dieper in op wat volgens mij het belangrijkste verhaal uit de Bijbel is om mijn standpunt te begrijpen – de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan. De manier waarop mensen dit verhaal lezen laat zien hoe ze staan tegenover sociale betrokkenheid en tegenover God. In hoofdstuk 7 volgt een kritische bespreking van drie andere manieren van omgaan met elkaar: werken voor, werken met en zijn voor. Daarmee onderbouw ik mijn stevige uitspraken over zijn met in hoofdstuk 2.

Deel III is het hart van het boek. Wie mijn boek *Living Without*

Enemies heeft gelezen en ervan overtuigd is geraakt dat ‘zijn met’ centraal staat en graag wil weten wat dat nog meer betekent, kan het beste hier beginnen. In hoofdstuk 8 onderscheid ik acht aspecten van zijn met, vanuit een filosofisch en pastoraal perspectief. In het hoofdstuk daarna ga ik in op wat het betekent als je Jezus als belichaming ziet van de uitspraak ‘God met ons’. In de hoofdstukken 10, 11 en 12 geef ik een overzicht van allerlei situaties waarin zijn met zichtbaar is geworden.

Deel IV is het begin van wat veel groter zou kunnen worden, namelijk het doordenken van de betekenis van zijn met voor de theologie en de ethiek. In hoofdstuk 13 bespreek ik drie belangrijke thema’s uit de traditionele theologie. In hoofdstuk 14 bespreek ik een specifieke benadering van sociale betrokkenheid, waarin volgens mij mijn opvattingen goed uit de verf komen.

Deel V vormt de afronding en samenvatting. Ik behandel hier de in mijn ogen belangrijkste twee punten van kritiek op mijn opvattingen. Hoofdstuk 15 gaat over de verhouding tussen zijn met en meer traditionele benaderingen van gerechtigheid, te weten werken voor en werken met. Daarbij laat ik zien dat deze benaderingen elkaar aanvullen. Hoofdstuk 16 gaat over het lijden. Aan de hand van zijn met bespreek ik het christelijk getuigenis ten aanzien van mensen die lijden. Zijn met is gebaseerd op een nieuwe opvatting over en een nieuwe manier van bidden.

Ik sluit het boek af met een epiloog. Net als de proloog is dit een preek. Deze tweede preek gaat over een concrete, eenvoudige ontmoeting waarin de hoop en de nederigheid uit dit boek tot uitdrukking komen. Deze ontmoeting bevestigt dat met elkaar zijn en met God zijn niet twee verschillende dingen zijn.

Nu wil ik nog iets zeggen over de stijl, enkele uitgangspunten en de schouders waarop ik sta.

Stijl

Ik heb meerdere academische publicaties geschreven, evenals boeken over homiletiek, inleidingen over ethiek en andere onderwerpen en wat meer uitgesproken en verkennende publi-

caties over nieuwe onderwerpen. In dit boek vind je uit al die categorieën iets terug. Ik ben zowel een wetenschapper als iemand uit de praktijk, ik ben een schrijver en een spreker, pastor en ik spreek voor de radio, een theoloog en priester, een verkondiger en een academicus. Al schrijvend werd duidelijk dat dit boek kenmerken van verschillende genres in zich bergt. Ik vertrouw erop dat dit bijdraagt aan de kwaliteit van dit boek in plaats van er afbreuk aan te doen.

Ik gebruik verschillende benaderingen in dit boek omdat ik meerdere dingen wil doen. In de eerste hoofdstukken wil ik aantonen dat er echte praktische en theologische bezwaren kleven aan de traditionele vormen van sociale betrokkenheid. In deze hoofdstukken gebruik ik een directe en tamelijk populaire schrijfstijl. Ik wilde niet eerst data verzamelen om zo de lezer te dwingen het met mij eens te zijn; ik wil de lezer in de gelegenheid stellen de wereld eens op een heel andere manier te bekijken. Het is onmogelijk om de theologische en praktische argumenten van elkaar te scheiden en daarom worden ze in de hoofdstukken 3 en 4 naast en door elkaar behandeld. Ik zie de verandering naar denken in termen van zijn met als een bekering, en daarom heeft dit boek een proloog en een epiloog die samen een visie op het leven geven die ik niet anders over kan brengen dan via het medium van de preek.

Ook de overzichten van Bijbelse en theologische thema's zijn niet bedoeld als uitputtende analyses van wat de afgelopen eeuw op dit gebied is geschreven. Ze zijn bedoeld om met brede penseelstreken tegenstrijdigheden aan te tonen, belangrijke vragen te onderstrepen en te wijzen op kansrijke ontwikkelingen. Bijna elk hoofdstuk uit dit boek had een boek op zich kunnen worden, dus het was de kunst om me niet in de details te verliezen maar juist de grote lijn vast te houden. De belangrijkste hoofdstukken staan in Deel III, en daar pak ik het een beetje anders aan. Hoofdstuk 8 is de kern, want daar probeer ik heel precies te verwoorden wat zijn met betekent. Hierbij maak ik gebruik van een belangrijke traditie waartoe Gabriel Marcel, Iris Murdoch, Martin Heidegger, Emmanuel Lévinas, Giorgio Agamben en Martin Buber behoren. Dit is misschien wel het enige hoofdstuk in dit boek waarin ik probeer een duidelijk standpunt in te

nemen, in plaats van polemisch of suggestief bezig te zijn. Om tot duidelijke uitspraken te komen moet ik mijn wortels uitslaan in het werk van degenen die voor mij hebben geprobeerd duidelijkheid te scheppen. De overige hoofdstukken uit Deel III dienen vooral ter illustratie. Het is niet moeilijk om de brede principes achter zijn met te begrijpen en ik acht het dan ook vooral mijn taak om te laten zien hoe diep zijn met verankerd is in de Schriften en wat het in bepaalde situaties betekent als je je daaraan toewijdt.

De lezer heeft inmiddels begrepen dat het in dit boek voortdurend over de woorden met en voor gaat, en over werken voor, zijn voor, werken met en zijn met gaat. Ik zet deze woorden niet steeds tussen aanhalingstekens en schrijf ze ook niet steeds cursief. Dat is even wennen, maar deze manier past bij mijn streven om deze termen tot kernbegrippen te maken in de gebruikelijke theologie en ethiek. Alleen als het gevaar dreigt dat een zin onleesbaar wordt of verkeerd begrepen wordt, maak ik gebruik van een verbindingsstreepje, zoals in een ‘werken-voor oplossing’. Het zijn allemaal geen waterdichte categorieën en het boek is niet bedoeld om alleen maar zijn met over te houden. Ik hoop dat de lezer snel merkt dat zijn met een goede bril is om ethische en theologische vraagstukken te beoordelen.

Is mijn nadruk op zijn met geen schromelijke overdrijving? Wordt een gezonde vorm van sociale betrokkenheid niet juist gekenmerkt door een evenwichtige vertegenwoordiging van vier benaderingen, in plaats van grote nadruk op slechts een? Daar wil ik drie antwoorden op geven. Ten eerste: nee. Ik verzoek de lezer in gedachten te houden dat dit boek vooral is geschreven met het droevige lot voor ogen van hen die volgens elk traditioneel sociaal beoordelingsmodel diep in de problemen zitten. De drie hoofdstukken ter illustratie gaan dan ook niet over rustige woonwijken maar over de chaos van de dakloosheid, over chronische en vaak acute gezondheidsproblemen en de politieke tirannie waaronder velen te lijden hebben. In elk van deze situaties blijkt zijn voor op zijn minst niet effectief en in feite helemaal niet te werken. Het valt dus nogal mee hoe radicaal of ongefundeerd mijn voorstel voor een alternatieve aanpak is.

Ten tweede: ja. Soms moet je overdrijven om iets duidelijk te maken, en ik heb bewust deze voorbeelden gekozen om de lezer echt te betrekken bij mijn uiteindelijk veel gematigder standpunt. Ik benadruk vooral het verschil tussen zijn met en werken met, hoewel ik me realiseer dat er ook belangrijke en zeer goede overeenkomsten tussen deze twee bestaan en dat werken met vaak de enige manier is om het vertrouwen te winnen, zodat je kunt proberen met iemand te zijn. Ik benadruk de verschillen om het onderscheid helder te houden tussen het nodige en tactische enerzijds en het eschatologische en teleologische aspect anderzijds. Zijn met is ten diepste een teleologische claim over de diepste bedoeling en het diepste wezen van God.

Ten derde: ja – maar dan vanuit mijn overtuiging dat het hele evangelie een vorm van overdrijving is. De roeping om volgeling van Jezus te zijn en de aard van de kerk zijn een vorm van overdrijving, in die zin dat de pogingen van wetenschappers en voorgangers om de boodschap in woorden te vangen en verteerbaar te maken, vaak betekenen dat het karakter van God misvormd wordt. Gods oorspronkelijke besluit om niet te zijn behalve als hij in Christus met ons kan zijn, is een sterke overdrijving van wat de meeste mensen liever horen. Zij hebben het liever over een goedwillende, niet te scherp verwoorde goddelijke neiging om ervoor te zorgen dat het goed met ons gaat. Als mijn verhandeling een poging is om het overdreven karakter van God na te volgen en te bestuderen, dan zij dat zo. Daar is de theologische ethiek voor bedoeld.

Enkele uitgangspunten

Dit boek heeft een aantal uitgangspunten en het laat zich het gemakkelijkst lezen naast andere werken, waarin van dezelfde aannames uitgegaan wordt.

Een van mijn uitgangspunten is dat er geen ondoordringbare barrière bestaat tussen de leer en de ethiek. Hierbij bedoel ik met de leer ons verstaan van alles wat God doet en met ethiek, en dan met name met de theologische ethiek, wat we zien als de beste reactie van de mens op wat God doet. Het is inmiddels duidelijk

dat dit boek vooral over theologische ethiek gaat. Het is een studie naar de beste menselijke reactie op Gods daden in de schepping, Gods bedoeling met het verbond met Israël, de manier waarop God door Christus handelt en het patroon dat we kunnen onderscheiden in de manier waarop God de kerk roept en zijn uiteindelijke bedoelingen met de wederkomst. Ik zie zijn met als een zeer korte verwoording van de aard en de bedoeling van de mensheid en de schepping ten aanzien van God. Zijn met is de kern van de relaties binnen de drie-eenheid, waarin God met God is. Zijn met is de kern van God die met ons is in Christus. Zijn met is de vervulling van het werk van de Geest in ons zijn met elkaar. Dat laatste wordt vaak als het speelveld van de ethiek gezien, maar het speelveld wordt gevormd en begrensd door de andere twee vormen van zijn met in de drie-eenheid.

Een vergelijkbaar uitgangspunt is dat er geen ondoordringbare barrière bestaat tussen Jezus en de ethiek. In de context van dit boek betekent dat dat de oude tegenstelling tussen degenen die Jezus als een voorbeeld voor de christelijke ethiek zien en degenen die hem niet als een voorbeeld zien, vergeleken kan worden met de lastige keuze tussen werken met en werken voor. Je kunt Jezus-als-voorbeeld opvatten als een werken-metbenadering, omdat een groot deel van Jezus' werk op aarde als een soort voorbeeld wordt gezien voor het bevorderen van het welzijn van de mensheid. In reactie hierop wordt vaak stelling genomen tegen de naïviteit van deze benadering ten aanzien van de zonde, en wordt werken-voor juist benadrukt, omdat het kruis (en soms ook de opstanding) van Jezus gezien worden als de manier waarop de mensheid bevrijd wordt van de slavernij van zonde en dood, en zo iets tot stand brengt wat de mensheid zelf nooit tot stand had kunnen brengen. Zijn met zorgt voor een nieuw element in deze aloude discussie. In zeker opzicht is het een extreme versie van werken met, en is het onderhevig aan dezelfde kritiek. Maar zijn met is ook een bron van kritiek op werken met – en andersom natuurlijk.

Een ander uitgangspunt waar ik slechts kort op in wil gaan is dat het innerlijke leven van de drie-eenheid als bron kan dienen voor de ethiek. Sommige theologen vinden dat speculatief of onwaarschijnlijk. Ik veronderstel echter dat zijn met een afspie-

geling is van de natuur van God, en van de oorsprong en de bedoeling van Gods plannen. Daarom is deze aanname nodig en noodzakelijk.

Deze drie punten kunnen we respectievelijk aannames over God, Jezus en de drie-eenheid noemen. Mijn laatste punt betreft de kerk. In dit boek gaat het over kerkelijke ethiek, waar ik elders dieper op in ben gegaan.¹ Ik bedoel met kerkelijke ethiek geen ethiek voor iedereen, zoals ethiek vaak wordt opgevat. Ik vind een algemene ethiek te zwak omdat daarin meestal te weinig oog is voor de sociale context, en omdat er te veel nadruk ligt op het beslismoment en omdat karaktervorming onderbelicht blijft. Bovendien worden aannames gedaan over wat 'iedereen' vindt, en die zijn zowel empirisch als filosofisch onhoudbaar. Ik bedoel met kerkelijke ethiek ook geen ethiek voor de buitenstaanders, waarin de sociale omgeving vooropgezet wordt en verborgen en onderdrukte stemmen naar de voorgrond gehaald worden. Er zijn veel overeenkomsten tussen een dergelijke ethiek en wat ik in dit boek beschrijf, ook wat betreft de woordkeuze, maar ik vrees dat het net zoveel neigt naar een werken-voormentaliteit als de ethiek die het zou moeten vervangen. Mijn bedoeling is om samen met de kerk ethiek te bedrijven, samen met al die mensen die begrijpen dat ze in een tijd leven tussen de volledige openbaring van Gods bedoeling in Christus en de vervulling van die bedoeling in de wederkomst en die het eerste graag navolgen en op het tweede vooruitlopen.

Mijn verkenning van zijn met staat bloot aan twee soorten ethische kritiek, die in elkaars verlengde liggen. De ene is dat mijn aanpak te zacht is – er is geen sprake van strijd tegen het kwaad, het ontmaskeren van centra van macht of het verbeteren van de wereld. De andere kritiek is dat ik te hard van stapel loop – het is te veel gevraagd, te moeilijk, het vraagt offers en het is te compromisloos. Ik vind het opvallend dat dit ook de grootste twee punten van kritiek op Jezus zelf zijn. En met een beetje geluk, ook de grootste twee punten van kritiek op de kerk.

De schouders waarop ik sta

Binnen het bestek van dit boek voert het veel te ver om een volledig overzicht te geven van de geschiedenis van de ethiek. Daarom vermeld ik in alle bescheidenheid mijn besef dat ik veel dank verschuldigd ben aan de vele verschillende tradities die deze ethische vragen in het kader van hun eigen navolging van Christus hebben onderzocht. Daarbij moet ik volgens mij beginnen bij het Nieuwe Testament, en de evangeliën in het bijzonder. In hoofdstuk 5 schrijf ik dat de belangrijkste contouren al in het Oude Testament te vinden zijn, met name in de sabbat, het verbond en de ballingschap. De belangrijkste personen uit de tijd voor de grote kerkscheuring zijn de Cappadocische kerkvaders uit de vierde eeuw. Zij hebben verwoord wat ik noem God die met God is in de drie-eenheid, en wat sommigen de sociale triniteitsleer noemen. Zonder het werk van Basilius, Macrina en de twee Gregoriussen uit Cappadocië, zou ik niet over de dimensies van zijn met binnen de drie-eenheid hebben kunnen schrijven.

De volgende bron wordt gevormd door de levendige debatten in de middeleeuwen over vrijwillige armoede en bedelorden.² Zo baseerde Thomas van Aquino zijn economische leer op de principes van nederigheid, geduldig ondergaan en hoopvol vertrouwen.³ Franciscus van Assisi zwoer het bezit af en werd daarmee immuun voor geschillen over eigendomsrechten. Hij was een levend alternatief voor de op groei gerichte markteconomie en belichaamde de wederzijdse naastenliefde in een wereld waarin het contract een steeds grotere rol ging spelen.⁴

Na de reformatie hebben de verschillende stromingen hun eigen karakteristieke manieren van omgaan met ontwikkeld. In mijn eigen anglicaanse traditie hebben we geprobeerd ons de taal van de menswording eigen te maken. In geen enkel ander document komt dat zo sterk naar voren als in *Lux Mundi*.⁵ Elf theologen uit Oxford hebben daarin geprobeerd de menswording centraal te stellen in de anglicaanse theologie. Hoewel het geassocieerd wordt met de negatieve kanten van de incarnatietheologie (waarbij het kruis minder belangrijk wordt en aan de Anglicaanse Kerk enorm veel gezag toegekend wordt), verwoordde het juist heel goed de theologische ambities achter de

sociale toewijding en inspanningen van anglicaans-katholieke priesters in achterstandswijken en -gebieden. Daarom wordt het anglicanisme, met name in Engeland waar de parochie zo belangrijk is, nog steeds sterk gekleurd door een sterk incarnationele ondertoon in het evangelisatiewerk. Van alle stromingen die uit die enorm sterke reformatie zijn ontstaan, heeft het anglicanisme het sterkste incarnationele karakter, vooral omdat in *Lux Mundi* het theologische en missionaire belang van de menswording zo sterk is benadrukt.

Ik wil twee personen uit de twintigste eeuw noemen die op dit punt de rooms-katholieke traditie vertegenwoordigen. Dorothy Day en de Katholieke Arbeidersbeweging (Catholic Worker movement) uit 1933 worden het sterkst geassocieerd met radicale gastvrijheid en dagelijkse liefdadigheid. Deze beweging streeft ernaar om de theologie en de sociale betrokkenheid in de breedste zin des woords te herdefiniëren. In hun visie is het ware gebed niet God, de grote Koning, om gunsten vragen maar aalmoezen geven aan God, die zelf een bedelaar is. Zij zien God dus als een bedelaar. 'Vrijheid zit niet in het maximaal gebruikmaken van alles wat God ons heeft toevertrouwd en zo goede rentmeesters zijn, maar in hoe we onszelf in liefde kunnen toewijden aan Degene die niets voor zichzelf houdt.'⁶ Moeder Teresa uit Calcutta is een iconisch voorbeeld van de katholieke opvattingen ten aanzien van Christus wat betreft de armenzorg. De zusters van haar orde Missionarissen van Naastenliefde spannen zich sinds 1950 in voor de hongerigen, naakten, daklozen, lammen, blinden, leprozen en alle ongewenste, niet geliefde en in de steek gelaten mensen, kortom voor iedereen die een last voor de samenleving is en gemedend wordt. Vanaf het begin streeft de orde ernaar dat wie 'als een dier op de straat leefde, kan sterven als een engel, bemind en verzorgd'.⁷

Binnen het evangelicalisme is sprake van een hernieuwde belangstelling voor incarnationeel werken. De afgelopen jaren sluiten steeds meer jongvolwassenen zich aan bij wat de nieuwe monastiek is gaan heten. Net als eerder in de huizen van de Worker Movement, richt men zich op de ontmoeting met minderbedeelden, gastvrijheid en de woongemeenschap. Er is vaak sprake van gezamenlijke gebedstijden en overdenkingen. Veel

leden verhuizen naar achterstandswijken, betreuren de rassenscheiding, streven naar rechtvaardige verzoening en bieden celibatair levende singles een plaats tussen monogaam levende echtparen.⁸

Ziehier enige kerkelijke stromingen die mij tot deze studie hebben geïnspireerd en de context voor mijn uiteenzetting vormen. Maar even belangrijk zijn de professionele cultuur die ik in de hoofdstukken 3 en 14 beschrijf, en de groei en ontwikkeling van de internationale humanitaire hulp waarover hoofdstuk 7 gaat.⁹ Voor een juist begrip van mijn project zijn de theologische aannames belangrijker dan de kerkelijke of humanitaire schouwers die ik heb genoemd. Ik wil geenszins beweren dat ik de eerste zou zijn die hierover heeft nagedacht, en dat ik daar dapper naar leef. Ik ga ervan uit dat de meeste lezers bekend zijn met het werk van degenen die ik hier genoemd heb.

Noten

1. Samuel Wells en Ben Quash, *Introducing Christian Ethics* (Oxford: Wiley-Blackwell, 2010), vooral blz. 180-206. Volgens een karikatuur van dit aspect van de hedendaagse theologie zit de kerkelijke ethiek diep verborgen in de kerk, zonder zich bewust te zijn van of zich te bemoeien met gerechtigheid, armoede en sociale uitsluiting. Ik heb nooit begrepen waarom men daarvan uitgaat. Het is mogelijk dat degenen die zich sterk verdiept hebben in Aristoteles, Karl Barth, Alasdair McIntyre, John Howard Yoder en Stanley Hauerwas, of ook in Thomas van Aquino, Ludwig Wittgenstein of John Milbank, in een enigszins selecte academische cultuur zijn blijven hangen. Ik begon deze schrijvers te lezen omdat zij volgens mij de vragen die ik had over armoede en achterstelling in een vooral postchristelijke context, beter hadden onderzocht dan wie dan ook. Dat vind ik nog steeds. Ik wil met dit boek mijn bescheiden bijdrage leveren aan het onderzoeksveld van de kerkelijke ethiek, om zo een kleine correctie aan te brengen in de verkeerde veronderstelling dat de kerkelijke ethiek volstrekt losstaat van armoede of gerechtigheid.
2. In deze debatten heb ik mij laten leiden door Christopher A. Franks, *He Became Poor: The Poverty of Christ and Aquinas' Economic Teachings* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2009); Kelly Johnson, *The Fear of Beggars: Stewardship*

and Poverty in Christian Ethics (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2007); en Oliver O'Donovan en Joan Lockwood O'Donovan, *Bonds of Imperfection: Christian Politics, Past and Present* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2004).

3. Christopher A. Franks, *He Became Poor*: 2.
4. Kelly Johnson, *The Fear of Beggars*: 13-69. Johnson wijst ook op het probleem dat ontstond toen de benadering van Franciscus te populair werd. Tijdens mijn spreekbeurten in de VS, Canada en Groot-Brittannië is mij vaak gevraagd: 'Wat als iedereen dit zou doen' en mijn antwoord is altijd geweest: 'Als ik ook maar het geringste vermoeden had dat mijn voorstellen in brede kring overgenomen zouden worden, zou ik mijn toespraak wellicht een klein beetje veranderen.'
5. Lux Mundi: *A Series of Studies in the Religion of the Incarnation*, red. Charles Gore (Londen: John Murray, 1902).
6. Kelly Johnson, *The Fear of Beggars*: 198. Het eerste citaat is van de medeoprichter van de Catholic Worker movement, Peter Maurin.
7. Kathryn Spink, *Mother Teresa: A Complete Authorized Biography* (New York: HarperCollins, 1997): 55. Zie voor een Nederlandse- talige introductie <https://www.lucepedia.nl/dossier/moeder-teresa>.
8. Rutba House, *Schools for Conversion: Twelve Marks of a New Monasticism* (Eugene, OR: Cascade Books, 2005): xii-xiii.
9. Aan dit punt zijn veel studies gewijd; de beste daarvan zijn volgens mij: William Easterly, *The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good* (New York: The Penguin Press, 2006); David Rieff, *A Bed for the Night: Humanitarianism in Crisis* (New York: Simon & Schuster, 2003); Alex de Waal, *Famine Crimes: Politics and the Disaster Relief Industry in Africa* (Bloomington en Indianapolis: Indiana University Press, 1997); Dean Karlan en Jacob Appel, *More Than Good Intentions: How a New Economics is Helping to Solve Global Poverty* (New York: Dutton Penguin, 2011); Paul Collier, *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It* (New York: Oxford University Press, 2008).

Een Nazaret-manifest

Zijn met en de alternatieven

Ik ga ervan uit dat de lezer van dit boek echt oog heeft voor armoede, in dit geval dakloosheid, en dat dit een beroep op hem doet.¹ (Dakloosheid lijkt het toppunt van armoede, omdat het een soort ellende is waarbij problemen uit het verleden, machteloosheid uit het heden en slechte vooruitzichten voor de toekomst samenkomen.) Uit het nu volgende korte overzicht zal blijken dat dit toch niet altijd het geval is.²

Veel mensen die een dakloze zien, menen 1) een persoonlijke tragedie te zien. Hij heeft zeer waarschijnlijk met verslaving te kampen, heeft mogelijk een of meer psychische aandoeningen, is voor zijn dagelijkse structuur mogelijk afhankelijk geweest van een periode van dienst in het leger of een tijd in de gevangenis en is nu door het valluik in de afgrond gevallen en woont op straat. Een ander ziet 2) daklozen als slachtoffers van een misdrijf. Dan denken we al snel aan mishandeling en dergelijke. Zo iemand heeft als kind al geen veilige plek gehad of is op zijn minst verwaarloosd. Hij kan als volwassene aangevallen zijn, uit huis gezet zijn, of zodanig bang gemaakt zijn dat buiten slapen stukken aantrekkelijker leek dan de dreiging in huis.

Maar anderen kijken er heel anders tegenaan. Tegenover de persoonlijke tragedies staat 3) het falen van het openbaar bestuur. Als je alleen naar de mensen en hun tragische verhalen kijkt, mis je de grotere structurele en systeemgerelateerde problemen. Daarmee bedoel ik werkloosheid, te weinig betaalbare woningen, te weinig huisvesting voor verstandelijk beperkten en het wegvallen van vangnetten voor kwetsbare mensen. De oplossing ligt dan niet in het verbeteren van het leven van één iemand, maar in het opnieuw verdelen van openbare middelen

en ruimte geven aan initiatieven uit de private sector. Een laatste interpretatie ten slotte is het tegenovergestelde van de misdaad, en dat is 4) de aanname van de vrije keuze. De vrije keus hebben kan heel mooi klinken als je denkt aan een vrije geest die zich niet laat beperken door de beperkingen van een traditionele levensstijl. Of het klinkt een beetje neerbuigend omdat iemand de ene na de andere slechte keuze maakt, de verkeerde vrienden heeft of zijn geld verkeerd besteed heeft. Maar hoe je ook over vrije keuze denkt, het komt erop neer dat wie dakloos is, daar zelf voor heeft gekozen – of op zijn minst domme keuzes heeft gemaakt waardoor hij nu zijn huis kwijt is.

Ergens tussen deze vier visies, de persoonlijke tragedie, slachtofferschap, falend beleid en keuzevrijheid, bevinden zich de persoonlijke verhalen van de daklozen zelf. We hebben allemaal de neiging om in te zoomen op het verhaal dat het best bij onze eigen opvattingen past, maar meestal zijn de verhalen van de daklozen een combinatie van alle vier factoren. Dat is tenminste mijn eigen ervaring uit de periode dat ik tijd doorbracht met mensen die buiten slapen. Het is niet vol te houden dat één factor bepalend is geweest en dat de andere visies bevooroordeeld of naïef zijn. In elk van de vier benaderingen zit een kern van waarheid. En de manier waarop je tegen dakloosheid aankijkt, bepaalt hoe je erop reageert.³

Voordat ik mogelijke reacties bespreek, wil ik laten zien waarom mensen soms helemaal niet op armoede, en dakloosheid in het bijzonder, willen reageren. Sommigen vinden het een kwestie van eigen schuld en stellen dat je iemand pas kunt helpen als hij begrijpt dat het anders moet. Anderen vinden het de taak van de overheid om voor de armen te zorgen, want daarvoor betalen we nu juist belasting. Weer een ander is bang dat zijn eigen welzijn in gevaar komt, en durft of kan geen geld of energie vrijmaken om voor iemand anders te zorgen. Ten slotte vinden sommigen dat armoede vooral een geestelijk probleem is, en dat je eerst aan je verhouding tot God moet werken voordat je aan de materiële kant begint.

Deze meningen en verklaringen om zich er niet mee te bemoeien laten we nu even voor wat ze zijn. We gaan nu naar vier manieren kijken waarop mensen wel de strijd met armoede aan-

gaan. Over deze vier manieren gaat het in het grootste deel van dit boek.

Stel je voor dat je over Trafalgar Square in Londen loopt en een dakloze tegenkomt. Volgens mij heb je dan vier opties. Allereerst kunt je zeggen: 'We moeten deze mensen van de straat halen, ze huisvesten, werk geven en een nuttige besteding van de dag geven.' Je gaat in het bestuur van een nachtopvang of een dagbesteding voor daklozen of, als je van de directe aanpak bent, haal je direct iets te eten of te drinken of om aan te doen en je geeft er een flyer van de hulpverlening bij. Als je een passende opleiding hebt ga je misschien via die weg proberen je voor de daklozen in te zetten. Misschien ben je medisch geschoold en bied je verzorging aan, of lessen als je docent bent, of juridische hulp als je rechten hebt gestudeerd. Of je gaat je voor deze mensen inzetten door bij de politiek te gaan lobbyen of door een bijeenkomst te organiseren over een gezamenlijke aanpak van de dakloosheid in hartje Londen.

Een tweede optie is om met de dakloze in gesprek te gaan en erachter zien te komen waarom iemand dakloos is, en hem te laten weten welke mogelijkheden er voor hem zijn. Er zijn vaak afkickprogramma's, er zijn centra voor gratis medische hulp, er zijn instellingen voor training en advies om werk te zoeken, er zijn groepen om samen kunst of een voorstelling te maken of voetbalteams om aan het zelfvertrouwen te werken en een netwerk op te bouwen. Je kunt aanbieden hem een keer daarheen mee te nemen. Je kunt ook vragen of hij meer daklozen kent en of die dezelfde problemen hebben, of ze die samen aan kunnen pakken en of ze weten waar ze met hun problemen het best terecht kunnen.

Een derde mogelijkheid is dat je letterlijk naast de dakloze gaat zitten en een deel van de dag met hem doorbrengt. Vraag naar iemands voornaam, waar hij vandaan komt en hoe het is om de dag of de nacht buiten door te brengen. Vraag je af wat hij vindt van mensen zoals jij die hem snel voorbijlopen, vraag of hij bang of eenzaam is en haal een kop koffie. Praat met elkaar over de politiek of sport of beroemde mensen, en al doende ontdek je welke vragen hij echt heeft en waarover hij het liefst wil praten. In deze benadering is je lichaamshouding minstens zo

belangrijk als wat je zegt. Meestal zit de persoon die een ‘probleem’ heeft en staat degene die de ‘oplossing’ heeft. In dit geval zitten beiden, en het gesprek gaat niet over het gebrek van de een en de overvloed bij de ander, maar over dingen die hen beiden aangaan.

De vierde mogelijkheid is dat je zo boos wordt over het feit dat er zoveel daklozen zijn in hartje Londen, dat je hierover je hart eens flink lucht op je blog, dat je je erg druk maakt over het gebruik van het woord ‘daklozen’ in plaats van ‘dakloze mensen’, dat je geld geeft aan organisaties die zich inspannen om dakloosheid te bestrijden en dat als het aan jou ligt, niemand daklozen meer verwijt dat ze in de war zijn of misbruikt zijn of verslaafd of dat ze slechte keuzes hebben gemaakt. Je gaat dakloosheid als een symptoom zien van een maatschappij die zich ongemakkelijk voelt en je ziet al snel nog meer barrières die een goed leven voor deze mensen in de weg staan, zoals de politiek, het marktdenken en onze cultuur in het algemeen – en de barrières die misschien een verborgen of duistere oorsprong hebben.

De eerste manier noem ik *werken voor*, omdat in een bestuur gaan of lobbyen een vorm van werken voor de daklozen is. Beide woorden zijn relevant: het is echt *werk*, je zet je in om obstakels voor de daklozen uit de weg te ruimen, en het is *voor*, omdat de dakloze er zelf niet om heeft gevraagd en zelf ook geen rol heeft. Het werk wordt voor hem en zijn welzijn gedaan.

De tweede benadering noem ik *werken met*. Het is net zo actief als de eerste mogelijkheid, want het gaat om het uit de weg ruimen van belemmeringen en bij elkaar brengen van mensen *met dezelfde problemen*: kortom, er wordt *gewerkt*. Maar omdat het nu om een partnerschap gaat met de daklozen zelf, die daarmee een rol krijgen in het verbeteren van hun eigen leven in plaats van dat er voor hen beslist en gehandeld wordt, noem ik het niet werken voor maar werken *met*.

De derde benadering, waarbij je met een kop koffie een praatje gaat maken met de dakloze, noem ik *zijn met*. Net als bij de tweede benadering, is hier sprake van echte ontmoeting. Beide partijen zijn erbij betrokken en het contact blijft alleen in stand als beiden betrokken blijven; daarom is het *met*. Maar het is geen vorm van werken. Hier gaat het om er zijn, beschikbaar zijn, de

dakloze zelf stappen laten zetten en aan laten geven wat belangrijk is. Dat is niet werken, maar *zijn*.

De vierde mogelijkheid noem ik *zijn voor*. Daarbij ontmoet je in feite nooit een dakloze – je gaat af op wat je ergens hebt gehoord of gelezen, het is tweede- en soms derdehandskennis. Daarom noem ik het niet met maar *voor*. Er is ook geen sprake van het actief behartigen van de belangen van de daklozen, dan zou het een vorm van werken zijn. Het gaat hier om een inspanning van jezelf voor het welzijn van de daklozen en anderen die in jouw optiek slachtoffer zijn van het economische, politieke en sociale systeem. Daarom noem ik het *zijn*.

Nazaret als theologische claim

Ik wil in dit boek aantonen dat *zijn* met het best past bij het christelijk getuigenis en de christelijke boodschap, zonder werken voor, werken met en *zijn voor* te willen afschaffen. *Zijn* met is volledig in lijn met hoe God in Christus met ons is en het laat zien wat de toekomst van alles is in God. Modellen die uitgaan van werken voor zien de wereld vooral als een probleem dat opgelost moet worden, terwijl vanuit *zijn* met de schepping eerder als een cadeau wordt gezien waarvan we mogen genieten. Volgens het werken-voormodel is Jezus mens geworden omdat er een verlosser nodig was, en alleen Jezus kon die klus klaren. Bij *zijn* met is de belangrijkste gedachte dat Gods doel met de schepping is dat God in Jezus op aarde bij ons kon wonen, en in de eeuwigheid in de hemel.

Kijk nu eens naar het leven van Jezus. De menswording impliceert dat God het niet genoeg vond er voor ons te *zijn*. God is altijd voor ons, maar dat is een veel te beperkte opvatting van Gods bedoeling met de schepping van de wereld en met ons. Jezus heeft voor ons gewerkt; een week lang in Jeruzalem, tijdens de wonderen die hij in Galilea deed, in zijn preken en in zijn manier van omgaan met de godsdienstige autoriteiten. Maar er zijn verschillen tussen de Schepper en de schepselen. Sommige dingen kunnen alleen door God gedaan worden – dan heb je het over de schepping, de opstanding en het stichten en volmaken